

Utbildningsdepartementet
103 33 Stockholm

Ökad kvalitet i lärarutbildningen och fler lärare i skolan: Malmö universitets remissvar

I promemorian *Ökad kvalitet i lärarutbildningen och fler lärare i skolan* presenterar regeringen med samarbetspartier en rad olika förslag på åtgärder med syfte att ytterligare förbättra utbildningen och möjliggöra att fler utbildar sig till och arbetar som lärare. Promemorian har sin bakgrund i punkt 56 i den så kallade januariöverenskommelsen, enligt vilken lärarutbildningen ska reformeras.

I föreliggande remissvar redogörs för Malmö universitets synpunkter och perspektiv på förslag som framgår av promemorian.

Remissvaret följer de huvudsakliga förslagsområden som lyfts i promemorian:

1. Kraven på lärarutbildningen skärps och fokus förtydligas genom en ny och särskild förordning.
2. En försöksverksamhet med kortare kompletterande pedagogisk utbildning (KPU) för fler lärare i skolan.
3. Ändringar i befintliga kompletterande utbildningar för fler ämneslärare.
4. En mer flexibel grundlärarexamen som omfattar svenska som andraspråk och modersmål.

I anslutning till vart och ett av de förslagsområden som promemorian presenterar vill Malmö universitet sammanfattningsvis särskilt betona följande:

1. Gällande den nya och särskilda förordningen för lärarutbildningen vill Malmö universitet framhålla att förordningstexten medför en risk för ökad detaljstyrning i högre grad än att den lägger en grund för ett förtydligt fokus.

Postadress

Malmö universitet
Fakulteten för kultur och samhälle
205 06 Malmö

Besöksadress

Malmö universitet
Nordenskiöldsgatan 1

Telefon

040-665 70 00

E-post

Christian.Fernandez@mau.se

Webb

www.mau.se

2. Med anledning av förslaget om en förkortad kompletterande pedagogisk utbildning ser Malmö universitet starka skäl att påminna om betydelsen av lärares utbildningsvetenskapliga och ämnesmässiga kompetenser och i vilken riktning som urholkningen av desamma skulle peka. Mot den bakgrunden ställer sig Malmö universitet avvisande till en förkortad kompletterande utbildning i enlighet med promemorians förslag. Malmö universitet skulle däremot välkomna en möjlighet att erbjuda kompletterande pedagogisk utbildning för grundlärare i en omfattning av 90 högskolepoäng uppdelade i 2 ämnen och ämnesgrupp med lägre examensomfattning om 180 högskolepoäng, dvs med färre ämnen. En sådan reguljär KPU skulle vara användbar inom inriktningarna Vidareutbildning av lärare utan lärarexamen (VAL) och Utländska lärares vidareutbildning (ULV), där studenter med inriktning mot grundlärarexamen inte kan antas idag.
3. Malmö universitet välkomnar promemorians förslag om en översyn av antagningskraven till den reguljära kompletterande utbildningen.
4. Malmö universitet har tidigare pekat på betydelsen av en mer flexibel grundlärarexamen som omfattar svenska som andraspråk och modersmål och sluter i en generell mening upp bakom promemorians förslag inom detta förslagsområde.

I det följande ges mer utförliga kommentarer avseende de fyra förslagsområden som promemorian presenterar och på vilka Malmö universitets sammanfattande bedömningar grundar sig. I respektive avsnitt ges inledningsvis en summering av det aktuella förslaget så som det är presenterat i promemorian. Därefter följer Malmö universitets kommentarer och synpunkter.

1. Kraven på lärarutbildningen skärps och fokus förtydligas

I promemorian framhålls att de krav som ställs på examen för en utbildning ska vara koncentrerade och följa en tydlig och gemensam struktur. Samtidigt framhålls att kraven för förskollärarexamen, grundlärarexamen, ämneslärarexamen och yrkeslärarexamen särskiljer sig genom att vara mer omfattande än för andra utbildningar. Mot den bakgrunden föreslås en ny och specifik förordning som samlar krav och bestämmelser för utbildning till lärare och förskollärare. Till den nya förordningen flyttas nuvarande bestämmelser i högskoleförordningen som 1) berör innehåll och omfattning av utbildningsvetenskaplig kärna, verksamhetsförlagd utbildning (VFU) samt ämnes- och ämnesdidaktiska studier för respektive examensinriktning och 2) vilka ämnen som får kombineras i en ämneslärarexamen. I den nya förordningen

framträder därutöver nytt innehåll i form av några ytterligare krav på utbildningar som leder till lärarexamen. Dessa är listade i form av nedanstående punktlista, i vilken kursiverad text är direkta citat från den nya förordningstext som föreslås:

- Avseende innehållet i den utbildningsvetenskapliga kärnan görs ett särskilt tillägg att kognitionsvetenskap ska ingå:
 - *Studierna inom den utbildningsvetenskapliga kärnan ska anknyta till den kommande yrkesutövningen och omfatta [...] utveckling och lärande, som ska ha ett tvärvetenskapligt perspektiv där kognitionsvetenskap ingår.*

- I syfte att stärka kopplingen mellan teori och praktik i utbildningen uppges i den nya förordningen att utformningen av VFU:n ska förtydligas på flera sätt:
 - *VFU:n ska syfta till att både ge studenterna praktiska färdigheter och möjliggöra tillämpning av teoretiska kunskaper.*
 - *Vid högskolorna ska alla studenter fullgöra en så stor del som möjligt av sin verksamhetsförlagda utbildning vid en övningsskola eller övningsförskola. Högskolan ska eftersträva en hög koncentration av studenter vid varje övningsskola eller övningsförskola.*
 - *Högskolorna ska sträva efter att särskilt yrkesskickliga lärare och förskollärare används i den verksamhetsförlagda utbildningen. Högskolorna ska anordna utbildning (handledarutbildning) av de lärare och förskollärare som handleder studenter under deras verksamhetsförlagda utbildning, om det inte finns tillräckligt många utbildade handledare i den verksamhet där studenterna genomför sin utbildning.*
 - *Övningsskolor och övningsförskolor ska ge studenterna en inblick i praktisknära forskning.*
 - *Vid högskolan ska det finnas lärare som har till uppgift att följa och bidra till studenternas utveckling under den verksamhetsförlagda delen av utbildningen. Sådana lärare ska ge handledarna stöd för bedömning av studenterna under den verksamhetsförlagda utbildningen.*

Därtill anges i den nya förordningen att en student i så hög grad som möjligt ska fullgöra sin VFU inom verksamheter med olika

förutsättningar och om utbildningen sker på distans ska VFU:n förläggas så nära de studerandes bostadsort som möjligt. Den nya förordningen innehåller vidare en bestämmelse om att läraren ska ha en struktur för samverkan kring utbildningen till lärare och förskollärare. Lärosätena ska vidare sträva efter att inkludera särskilt skickliga lärare/förskollärare i utbildningen och att anställa lärare med examen på forskarnivå.

I promemorian anges också att de delar som berör förkollärarexamen och lärarexamen och som efter omDispositioner kvarstår i befintlig examensordning kommer att följa samma struktur som övriga examensbeskrivningar. Därtill uppges att mål som är gemensamma för alla examensinriktningar kommer att samlas på ett och samma ställe istället för att, som nu är fallet, upprepas för varje enskild inriktning. Detta är också ett led i ambitionen att skapa ett förtydligande avseende krav och fokus på utbildningarna.

Ytterligare en viktig aspekt som tas upp inom ramen för det förslagsområde som berör skärpta krav och förtydligt fokus gäller lärarledd undervisning. I promemorian anges att lärarledd undervisning ska öka och lärosätena ska under en tioårsperiod årligen redovisa antalet lärarledda timmar. Ett utökat antal lärarledda timmar och redovisningen av desamma ska åläggas lärosätena genom kommande regleringsbrev.

Malmö universitets kommentarer och synpunkter:

Malmö universitet ser positivt på att promemorian framhåller och bekräftar att examensordningen för lärarutbildningen skiljer ut sig från andra utbildningar i både omfattning och detaljeringsgrad. Malmö universitet konstaterar samtidigt att antalet examensmål inte kommer att minska eller förtätas enligt förslaget, utan endast disponeras om. I linje med promemorians generella fokus mot ett förtydligt fokus välkomnar Malmö universitet således en översyn av examensmålen omfattning och detaljeringsgrad.

Malmö universitet ser positivt på ambitionen att göra formella krav och bestämmelser kring utbildningen mer överskådliga genom att i möjligaste mån samla dessa på ett och samma ställe. Utformningen av förslaget om en ny och för lärarutbildningen särskild förordning väcker emellertid en rad principiellt viktiga frågor kring hanteringen och tillämpningen av densamma. Det är framförallt viktigt att beakta att den nya förordningen inte bara är en samlingspunkt för befintliga krav och bestämmelser. Den inrymmer också en rad nya kravformuleringar, vilket förefaller motstridigt i ljuset av promemorians problematisering av det stora antalet mål som reglerar lärarutbildningen. Utifrån lärosätets synvinkel indikerar den nya förordningen således

en risk för ökad detaljstyrning i högre grad än att den lägger en grund för ett förtydligat fokus. Detta gäller i synnerhet om den nya förordningen hanteras på ett sådant sätt att den successivt utvidgas genom att nya kravformuleringar tillkommer efterhand. Sett till det stora antalet intressenter inom området för lärar- och förskolläraryt utbildning finns det uppenbart fog för en sådan oro. Nya kravformuleringar i en ny och särskild förordning väcker dessutom frågor kring utvärdering och uppföljning av utbildningarna.

Gällande förslaget på ett tillägg om att specifikt kognitionsvetenskap ska utgöra en del av studierna inom den utbildningsvetenskapliga kärnan vill Malmö universitet framhålla att nuvarande målbeskrivningar redan medger ett sådant fokus. Att ett särskilt forskningsperspektiv omnämns är problematiskt i ljuset av den tydligt tvärvetenskapliga och därmed öppna ansats som i övrigt förordas i det utbildningsvetenskapliga kunskapsområdet som berör studiet av människans utveckling och lärande. Dessutom kan tydligt uttryckta prioriteringar av särskilda forskningsperspektiv eller forskningsinriktningar föranleda att nya revideringar och ändringar måste göras löpande i takt med att forskningen och med denna forskningsfronten utvecklas och förflyttas. Det är centralt att långsiktigheten och hållbarheten i de nya kravformuleringarna beaktas. Promemorians ansats och dess återkommande omnämnande av kognitionsvetenskapen som en bas för studier av människans utveckling och lärande pekar emellertid inte i den riktningen.

Att på olika sätt knyta praktik och teori närmare varandra är en viktig och i princip ständigt aktuell fråga inom förskolläraryt utbildningen och lärarutbildningarna och med kopplingen mellan praktik och teori i sikte föreslår promemorian i enlighet med ovanstående punktlista flera förtydliganden avseende VFU:n i den nya förordningen. Malmö universitet har i huvudsak goda erfarenheter av försöksverksamheten med övningsskolor och övningsförskolor och ser således positivt på förslaget att dessa permanentas och vidareutvecklas.

I promemorian anges att övningsskolorna och övningsförskolorna ska ge studenterna en inblick i praktiktäna forskning och denna ansats är emellertid problematisk. Redan nu finns 165 övningsskolor och övningsförskolor kopplade till Malmö universitet och att förvänta sig att alla dessa ska kunna ge en någorlunda substantiell inblick i praktiktäna forskning är inget rimligt krav att ställa. Att stödja en praktiktäna forskning på ett så stort antal skolor som är intressant och stimulerande för studenterna att ges en inblick i är inte möjligt med befintliga resurser. Därför föreslår Malmö universitet att förordningstexten anger att det är den verksamhetsförlagda utbildningen och studierna som helhet – och inte specifikt övningsskolorna och övningsförskolorna – som ska ge studenterna en inblick i praktiktäna forskning. Av ett alltför ensidigt fokus på övningsskolor och övningsförskolor följer därtill en likvärdighetsproblematik. Om forskningssamarbeten och forskningsstöd i alltför hög grad koncentreras till dessa medan andra skolor och förskolor lämnas utanför sådana samarbeten, riskerar satsningarna att bidra till ökade skillnader i skolornas kompetens och engagemang inom området för praktiktäna forskning.

Att verka för en stärkt koppling mellan teori och praktik med utgångspunkt i en bestämmelse om att lärosätena ska ha en struktur för samverkan är inget som Malmö universitet vänder sig emot och här – liksom vid andra lärosäten – finns redan uppbyggda samverkansstrukturer. Dessa är helt nödvändiga för genomförande av VFU, praktikinlärande forskning och för att implementera det framtida nationella professionsprogrammet. I detta sammanhang vill Malmö universitet dock framhålla att ytterligare diskussioner kring samverkansstrukturerna kommer att aktualiseras i takt med införandet av det nya nationella professionsprogrammet där också Skolverket kommer att få en roll.

Vidare framhålls i den nya förordningen att lärosätena ska eftersträva att anställa fler lärare med forskarexamen. Formuleringen kan uppfattas tvetydig och eftersom förslaget lyfts i anslutning till att stärka sambandet mellan praktik och verksamhet anser Malmö universitet snarare att förordningen bör peka på betydelsen av fler disputerade lärare med bas i lärarprofessionen. I sammanhanget vill Malmö universitet dock peka att detta inte står i motsättning till den centrala roll som adjunkter har inom lärarutbildningarna, inte minst genom ett generellt sett stort engagemang i platsbesöken under VFU:n och därmed som en viktig brygga mellan utbildningen och skolpraktiken.

Av den nya förordningen framgår att det ska finnas lärare från högskolan som följer och bidrar till studenternas utveckling inom VFU:n och i enlighet med den nya förordningstexten ska dessa ge VFU-handledarna stöd för bedömning av studenterna. I sammanhanget vill Malmö universitet peka på att det i enlighet med gällande regelverk är läraren från högskolan som har den examinerande funktionen och att formuleringen mot den bakgrunden kan framstå som missvisande. Avseende VFU-handledarnas arbete vill Malmö universitet också understryka att det finns potential att öka skolhuvudmännens engagemang och ansvarstagande för deras möjligheter att fullgöra sina uppdrag. I en vidare mening ser Malmö universitet också ett stort behov av att nationellt tydliggöra skolhuvudmännens ansvar för att i samverkan med lärosätena tillgodose lärarstudenterna VFU-platser av god kvalitet och i tillräcklig omfattning.

I den nya förordningen framhålls att distansstudenter ska beredas VFU-platser så nära bostadsorten som möjligt. Detta är på många sätt en god idé, men den innebär också att flera praktiska och kvalitetsrelaterade överväganden måste göras. Dels genomför studenterna sin VFU på skolor med vilka lärosätet har avtal och detta gäller företrädesvis för skolor i närområdet och regionen, vilket är en förutsättning för att utbildade handledare kan garanteras. Dels kan det uppstå konkurrens om det begränsade antalet VFU-platser som finns i regionen och som lärosätena baserar dimensioneringen av utbildningen på. Dessutom är ambitionen om ett fördjupat samarbete svårförenligt med ambitionen att anta studenter från hela landet.

I linje med promemorians förslag strävar Malmö universitet efter att engagera särskilt skickliga lärare och förskollärare i utbildningen. I promemorian pekas på att

det redan i dag är möjligt att anställa en lärare eller förskollärare som har sin huvudsakliga anställning utanför lärosätet som så kallad adjungerad lärare på lärosätet för en begränsad tid, vilket regleras i kollektivavtal. Vidare uppmanas lärosätena till ett utökat nyttjande av möjligheten. I praktiken är det emellertid komplicerat att få till stånd sådana kombinationstjänster, eftersom de i en formell och anställningsteknisk mening fortsatt väcker många frågor kring till exempel arbetsmiljöansvar, upphandling, overheadkostnad, sjukpenning och pensionsavsättningar. Mot den bakgrunden ställer Malmö universitet sig positivt till att olika typer av avtal för kombinationstjänster prövas inom ramen för försöksverksamheten med praktisknära forskning som pågår 2017–2021 och lärosätet ser fram emot en nationell spridning av erfarenheter och resultat från denna (U2015/03573/UH, U2017/01129/UH). Det är samtidigt Malmö universitets bestämda uppfattning att tydliga verktyg måste ges lärosätena för att anställa lärare på ett sådant sätt som föreslås i promemorian och att försöksverksamheten inte fullt ut kommer att kunna tillgodose detta behov.

Att öka mängden lärarledd undervisning och att göra det på ett medvetet sätt som gagnar studenternas lärande är en god ambition. Möjligheten att efterleva den är dock ytterst en resursfråga. Att några extra externa medel skulle tilldelas för en ökad arbetsinsats i lärargruppen kan inte utläsas av promemorian och om finansiering är tänkt att lösas genom omfördelning av resurser inom lärosätet förstärks den interna konkurrensen om medel på ett sätt som inte gagnar verksamheten. Dessutom medför en sådan finansieringsform olikvärdiga villkor utifrån olika lärarutbildningars proportionerliga storlek på sina respektive lärosäten. Medan en förhållandevis större lärarutbildning skulle ta en större andel av de gemensamma resurserna i anspråk skulle det omvända gälla för de mindre.

Förslaget kan ytterligare problematiseras mot bakgrund av planeringen av en resultatorienterad finansieringsmodell för ett strategiskt urval samhällsnyttiga utbildningar, vilket riskerar att ställa lärosätena inför parallella förändringsprocesser avseende finansieringen av lärarutbildningarna.

Av föresatsen att i en statistisk mening registrera och följa upp den lärarledda undervisningen följer ett uppenbart mätproblem. Det är ingen enkel sak att på ett rättvisande sätt mäta lärarledd tid om mätningen också ska ta hänsyn till andra väsentliga kvalitetsaspekter som t ex undervisningsgruppens storlek, lärarens varierade aktivitet i olika kurs- och utbildningsmoment och vilken erfarenhet och befattning som den undervisande personalen har. Att efterleva statistiskt uppställda krav på mängden lärarledd tid får inte leda till kompromisser eller eftergifter i förhållande till andra väsentliga kvalitetsaspekter. I en sammantagen mening riskerar detta att försämra snarare än att förbättra såväl studenternas utbildning som lärarnas arbetsmiljö.

2. En försöksverksamhet med kortare kompletterande pedagogisk utbildning för fler lärare i skolan

I syfte att öka antalet lärare i skolan föreslås en kortare kompletterande pedagogisk utbildning för akademiker med universitetsexamen. Utbildningen ska bedrivas som en försöksverksamhet vid lärosäten i enlighet med regeringens beslut och den ska vara femårig. I jämförelse med dagens 90 högskolepoäng ska utbildningen vara 75 högskolepoäng för grundlärarexamen och 60 högskolepoäng för ämneslärarexamen. Båda examina ska fullgöras under ett år och för grundlärarexamen är studietakten således högre än den gängse. Utbildningen ska dock kunna kombineras med anställning som lärare på deltid och kunna anordnas under längre tid och med annan studietakt. Enligt promemorian ska en generell examen vara antagningsgrund för den kortare KPU:n

Den nya kompletterande utbildningen ska oavsett inriktning innehålla studier om 20 högskolepoäng inom den utbildningsvetenskapliga kärnan och 20 högskolepoäng VFU. Detta kan jämföras med att befintlig KPU innefattas av 60 högskolepoäng utbildningsvetenskap (inklusive ämnesdidaktik) och 30 högskolepoäng VFU. Den nya kompletterande utbildningen ska även omfatta ämnes- och ämnesdidaktiska studier motsvarande 35 högskolepoäng för grundlärarexamen och 20 högskolepoäng för ämneslärarexamen.

Den minskade poängomfattningen för studierna inom den utbildningsvetenskapliga kärnan möjliggörs genom att reducera innehållet till att handla om vad som benämns som nödvändiga moment, vilka den övriga utbildningen inte kan kompensera för. Som nödvändiga moment betraktas enligt den nya förordningen följande:

- Skolväsendets villkor
- Skolans värdegrund, innefattande de grundläggande demokratiska värderingarna och de mänskliga rättigheterna,
- Utveckling och lärande, som ska ha ett tvärvetenskapligt perspektiv där kognitionsvetenskap ingår samt specialpedagogik,
- Sociala relationer, konflikthantering och ledarskap

För moment som ingår i den utbildningsvetenskapliga kärnan inom den reguljära utbildningen men som här tas bort från studierna inom ramen för dessa motiveras uteslutningen på olika sätt. Läroplansteori och didaktik, bedömning och betygssättning samt skolväsendets organisation är kunskapsområden som enligt promemorian aktualiseras inom de ämnes- och ämnesdidaktiska studierna och den verksamhetsförlagda utbildningen. Kunskaper om vetenskapsteori och forskningsmetodik förutsätts de studerande ha tillgodogjort sig inom ramen för sin tidigare examen. Vidare menas de studerande – genom sina tidigare studier och erfarenheter – ha skaffat sig

förutsättningar för att kunna delta aktivt i verksamhetens systematiska kvalitetsarbete utan att särskilt ha genomfört momentet om utvärdering och utvecklingsarbete. Delmomentet om skolväsendets historia anses inte vara absolut nödvändigt för den kommande yrkesutövningen

Examensmålen ska vara desamma som för grundlärarexamen och ämneslärarexamen som anges i bilaga 2 i högskoleförordningen, med undantag av de krav i examensbeskrivningen som kan hänvisas till delar av utbildningsvetenskaplig kärna som inte tas upp i den nya kompletterande utbildningen.

För grundlärarexamen leder utbildningen till behörighet att undervisa i en ämneskombination som består av två ämnen och en ämnesgrupp (antingen svenska, engelska och SO eller matematik, teknik och NO). För ämneslärarexamen leder utbildningen till undervisningsbehörighet i ett ämne i huvudsak.

Malmö universitets kommentarer och synpunkter:

De lärosäten som utbildar lärare och förskollärare har generellt svarat mycket positivt på den rika flora av initiativ för att utbilda lärare på alternativa sätt som har kommit under de senaste åren – t ex fler vägar till läraryrket, förändringar inom VAL samt arbetsintegrerade utbildningar. I alla dessa fall har alternativen fört med sig möjligheter att både utbilda fler, nå nya grupper av sökande och att berika existerande utbildningar. Förslaget om en förkortad KPU för ämneslärarexamen och grundlärarexamen är emellertid inte ett förslag som i sin nuvarande form stöds av Malmö universitet. Skälen till detta är flera.

På den mest övergripande nivån är det inte rimligt att anta att en utbildning som reduceras med uppemot en tredjedel kan genomföras med bibehållen eller förbättrad kvalitet. Därmed går också ett av de mest centrala incitamenten för lärosätet som kunskapsinstitution förlorat.

Det kortare utbildningsspåret möjliggörs genom en väsentlig reduktion av studierna i utbildningsvetenskap, vilka har formulerats för att utgöra en viktig grund för läraryrket som en profession och för en forskningsbaserad skola. Att reducera innehållet i den utbildningsvetenskapliga kärnan är således problematiskt utifrån såväl ett professionsperspektiv som ett verksamhetsperspektiv. I synnerhet gäller detta om utgångspunkten är att förkorta utbildningen snarare än en ambition om att föra en substantiell diskussion kring den kunskapsgrund på vilken läraryrket bör vila.

Att i ett särskilt utbildningsspår göra prioriteringar mellan vad som är mer eller mindre nödvändig kunskap kan bidra till en relativisering av olika kunskapsmomentets värde inom den reguljära utbildningen. Att dessutom utfärda samma examen till studenter som tagit del av en utbildning med bortprioriterade utbildningsmoment ter sig som en orimlig hantering av examensordningen.

Vidare presenteras förslaget kort efter att Universitetskanslersämbetets utvärderingar pekar på att det finns behov av att förstärka kvaliteten inom landets lärarutbildningar. Enligt sakkunniga bedömare gäller utvecklingsbehovet såväl ämneskunskaper som tillämpning av ämnesdidaktik och metodik, men också för studierna inom den utbildningsvetenskapliga kärnan, vilka till stor del rationaliseras bort i den förkortade KPU som föreslås i promemorian.

Sett till enskilda kunskapsmoment inom den utbildningsvetenskapliga kärnan som bedöms som mindre nödvändiga noterar Malmö universitet att dessa är flertaliga och att de som regel förväntas att inhämtas under andra delar av det förkortade utbildningsspåret. Detta riskerar att uppfattas som ett implicit ifrågasättande av hur utbildningsmomenten planeras och genomförs inom den reguljära utbildningen och även om vissa kompensatoriska insatser kan vara möjliga att få till stånd är det svårt att se att dessa skulle motsvara det kunskapsdjup som kan uppnås inom ramen för ordinarie planering och utförande. Att utesluta forskningsmetod och vetenskapsteori motiveras i promemorian utifrån att kunskaperna redan har tillgodosetts inom ramen för studenternas tidigare examen. Detta stämmer såtillvida att studenterna genom sin tidigare examen är vetenskapsteoretiskt och metodologiskt skolade inom sitt ämne. Den forskningsansats som utesluts är emellertid den utbildningsvetenskapliga, vilken avser att fungera som en länk mellan olika ämnesdiscipliner och på så vis utgöra en av grunderna för det professionella och ämnesövergripande samtalet i den forskningsbaserade skolan. Det är stor skillnad på hur forskningsmetoder och vetenskapsteoretiska ansatser gestaltas och lärs ut inom ramen för t ex en naturvetenskaplig, samhällsvetenskaplig eller humanistisk grundexamen och samtliga finns representerade inom den kompletterande pedagogiska utbildningen. Behovet av en gemensam utbildningsvetenskaplig grund som inrymmer hela lärarprofessionen är således stor.

Ytterligare ett exempel är promemorians förhållningssätt att didaktik, inklusive läroplansteori, skulle utgöra en mindre väsentlig del av lärarnas kunskapsbas och att de därmed föreslås tas bort från studierna i den utbildningsvetenskapliga kärnan. Didaktik och ämnesdidaktik utgör centrala delar av lärarnas professionskunskap och behöver mot den bakgrunden ges möjlighet att inom ramen för utbildningen utvecklas som ett väsentligt kunskapsområde, i såväl ämnesspecifika som ämnesövergripande sammanhang.

Enligt promemorian ska en generell examen vara antagningsgrund för den kortare KPU:n och inte ämneskunskaper i aktuellt ämne motsvarande 90 eller 120 högskolepoäng som inom den reguljära KPU:n. Antagningen ska vidare präglas av flexibilitet och generositet vilket innebär att de tidigare akademiska studierna inte behöver omfatta de undervisningsämnen som ingår i examen. Enligt förslaget ska detta kunna kompenseras med studier i ämne och ämnesdidaktik om 20 högskolepoäng för ämneslärarexamen och med 35 högskolepoäng för grundlärarexamen. Detta medför att utbildningen tenderar att vända sig till generalister snarare än ämnesexperter och mot bakgrund av att kompletterande ämneskunskaper bara kan förvärfvas

i begränsad omfattning under utbildningen blir antagningskriterierna ytterligare ett exempel på den försvagade utbildningsmässiga grund som den förkortade KPU:n ger. För grundlärarexamen ska den generella examen, beroende på dess inriktning, ge undervisningsbehörighet i ett av två större ämnesblock (svenska+engelska+ämnesgruppen SO eller matematik+teknik+ämnesgruppen NO). För den enskilde läraren innebär detta en påtagligt försvagad ämnesgrund inom de ämnen som respektive lärare inte har kommit i kontakt med genom sin tidigare examen.

Mot denna bakgrund anser Malmö universitet att förslaget framstår som en problematisk genväg för att på kort sikt få ut fler lärare i skolorna och att det i en sammanhängande mening riskerar att bidra till en idémässig förskjutning avseende lärarprofessionen, mot synsätt som innebär att läraryrket kan utföras av vem som helst med en akademisk examen. Detta gagnar inte det långsiktiga strategiska arbetet för vare sig lärarprofessionens status eller för en lärarutbildning med hög kvalitet. Därför vill Malmö universitet på ett tydligt sätt betona betydelsen av såväl de utbildningsvetenskapliga som ämnesmässiga kompetenserna och i vilken riktning som urholkningen av desamma skulle peka. Det är vidare tveksamt om förslaget totalt sett kommer att leda till ett högre söktryck till lärarutbildningarna. Inom nuvarande system är det redan möjligt för personer med tidigare akademisk utbildning att karriärväxla och ställa om till läraryrket, exempelvis inom de arbetsintegrerade utbildningarna. Dessutom föreligger en risk att de långa lärarutbildningarna tappar sökande när möjligheter ges att på en avsevärt kortare tid kunna ställa om sina studier mot en lärarexamen.

Malmö universitet vill istället peka på möjligheten att i en bredare mening bygga upp lärarutbildningen i etapper och i en växelverkan mellan studier och arbete. En sådan utbildning skulle vidare kunna slutföras inom ramen för en anställning och på så vis bidra till att lärarstudenter kommer ut i arbete tidigare. Ett utbildningsuppbygg utifrån en sådan ansats skulle också innebära möjligheter att ytterligare stärka kopplingen mellan teori och praktik. En annan möjlighet som Malmö universitet vill peka på är att utreda förutsättningarna för att göra vissa, eller samtliga, lärarutbildningsprogram till mastersprogram. En sådan utveckling har tagit fart inom norsk lärarutbildning, där inledningsvis ämneslärarutbildningen och senare grundlärarutbildningen har gjorts om till mastersutbildningar. Diskussioner förs även om motsvarande förändring av förskollärarutbildningen. Lärarutbildningarna i Finland, vilka ofta lyfts fram internationellt som goda exempel på lärarutbildning av hög kvalitet, har tjänat som inspirationskälla.

I sammanhanget ska också framhållas att Malmö universitet ställer sig positivt till möjligheten att erbjuda kompletterande pedagogisk utbildning för grundlärare i en omfattning av 90 högskolepoäng uppdelade i 2 ämnen och ämnesgrupp med lägre examensomfattning om 180 högskolepoäng, d v s med färre ämnen. En sådan reguljär KPU skulle vara användbar inom inriktningarna Vidareutbildning av lärare utan lärarexamen (VAL) och Utländska lärares vidareutbildning (ULV), där studenter

med inriktning mot grundlärarexamen inte kan antas idag. Det skulle också möjliggöra en arbetsintegrerad grundlärarutbildning som tar tillvara och inriktar sig mot målgruppen yrkesväxlare eller personer med tidigare akademisk examen som inte blir så lång. Utbildningen skulle exempelvis kunna slutföras inom rimlig tidsrymd i kombination med lärararbete inom skolan.

3. Ändringar i befintliga kompletterande utbildningar för fler ämneslärare

I promemorian framhålls att kompletterande pedagogisk utbildning fyller en viktig funktion i kompetensförsörjningen av ämneslärare och intresset för utbildningen beskrivs som stort. Därtill framhålls att så många som hälften som söker inte anses vara behöriga, samtidigt som flera lärosäten menas ha mycket snäva behörighetskrav. Därför föreslås ändringar i kravet på behörighet. Ett förslag innebär att även personer som har ämneskunskaper i ett ämne av relevans för undervisningsämnet och det anses motsvara poängkraven, ska kunna antas till utbildningen. Det ska också vara möjligt att skriva ett självständigt arbete inom ramen för utbildningen och för forskarutbildade ska kravet på ett självständigt arbete tas bort.

Malmö universitets kommentarer och synpunkter:

Malmö universitet välkomnar möjligheten att bedöma den sökandes samlade kompetens och ämneskunskaper med relevans för sökt ämne/ämnen mer flexibelt, både gällande omfattning och innehåll just vid behörighet genom reell kompetens. En mer flexibel och generös bedömning av tidigare kunskaper underlättar valideringsarbetet. Ur det perspektivet är det positivt att möjligheten skrivs in i förordningen om kompletterande pedagogisk utbildning som leder till ämneslärarexamen (2011:686).

Förslaget innebär att kravet på innehåll och poängens omfattning ska anses uppfylla även vid behörighet genom reell kompetens och detta ska inte omprövas vid examen. Detta öppnar upp för en mer flexibel och generös inställning till tillträdet till utbildningen och det underlättar handläggningen av examen. Det kräver dock att uppvisade kunskaper kan bokföras mer flexibelt i Ladok, utan att vara kopplade till specifika kurser. Det förutsätter också att examen kan ges även om alla poäng inte är synliga i Ladok.

Malmö universitet instämmer i att befintliga ämneskrav gällande innehåll och omfattning i ett lärosätesövergripande perspektiv är varierande på ett sådant sätt att sökanden kan bedömas som obehöriga vid något lärosäte och behöriga vid något annat. Det föreligger dock en kvarvarande risk för att tillträdet fortsatt inte blir mer likvärdigt, då även en mer generös och flexibel bedömning kan göras olika vid olika lärosäten. För en ökad likvärdighet skulle en specificerad nationell kravlista, förslagsvis framtagen av Universitets- och högskolerådet (UHR), behövas. Om alla

lärosäten och alla sökande har samma kravlista att förhålla sig till skulle bedömningen förenklas och bli mer likvärdig. Samtidigt bör påtalas att det föreligger en risk för att en sådan lista utesluter andra utbildningar än de svenska. En hel del sökande till KPU har en utländsk utbildningsbakgrund.

Malmö universitet ser också en risk med ökad arbetsbelastning då fler antagningsärenden skulle komma att kräva en mer omfattande individuell bedömning. Att göra en mer flexibel och generös bedömning är resurskrävande.

När det gäller behörighet till KPU där särskild behörighet är en viss poängomfattning blir processen särskilt komplex. Dessa ärenden handlar inte endast om att bedöma förutsättningar att tillgodogöra sig sökt utbildning utan kan även komma att bli tillgodoräknandeärenden. Det är mycket komplicerat att avgöra om den sökande har kunskaper som ”är av en sådan beskaffenhet och har en sådan omfattning att de i huvudsak svarar mot den utbildning för vilken de är avsedda att tillgodoräknas” (Högskoleförordningen 1993:100, 6 kap, 7 §). Även detta aktualiserar en likvärdighetsproblematik mellan lärosätena.

4. En mer flexibel grundlärarexamen som omfattar svenska som andraspråk och modersmål

Bristen på behöriga lärare i modersmålsundervisning är påtaglig inom grundskolan. Även behovet av lärare i svenska som andraspråk är stort. För att få fler lärare i modersmålsundervisning och i svenska som andraspråk föreslår promemorian att kraven för grundlärarexamen ändras. Grundlärarutbildningen med inriktning mot arbete i förskoleklass, årskurs 1–3 samt årskurs 4–6 föreslås kunna omfatta modersmål eller svenska som andraspråk. Kraven för grundlärarexamen bör därför ändras så att ämnesstudier i något av ämnena modersmål, svenska som andraspråk eller nationella minoritetsspråk kan ingå. För den som har grundlärarexamen i svenska ska krävas 15 högskolepoäng i svenska som andraspråk för behörighet i ämnet. För en person som har en examen som inte omfattar svenska ska – som tidigare – studier om 30 högskolepoäng krävas.

För att få tillträde till utbildningen i modersmål bör sökanden ha väldokumenterat goda kunskaper i det aktuella språket. En regel för utökad behörighet ska införas som gäller den som har en ämneslärarexamen och en grundlärarexamen. För dessa ska undervisningsbehörighet ges för den som kompletterar sin examen med ytterligare minst 30 högskolepoäng i språkdidaktik med inriktning mot undervisning i ämnet modersmål. Motsvarande utbildning bör kunna erbjudas inom ramen för de befintliga utbildningsprogrammen.

Vidare ska personer med grundlärarexamen som omfattar studier i ämnet modersmål och svenska som andraspråk bli behöriga att undervisa i kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare.

Malmö universitets kommentarer och synpunkter:

Förslagen avseende en mer flexibel grundlärarexamen som omfattar svenska som andraspråk och modersmål har tidigare presenterats i den statliga utredningen Med undervisningsskicklighet i centrum – ett ramverk för lärares och rektorers professionella utveckling (SOU 2018:17). Nedanstående kommentar bygger på och är en vidareutveckling av det remissvar som Malmö universitet delgav i anslutning till denna.

Malmö universitet instämmer i förslag om en mer flexibel grundlärarexamen. Med tanke på betydelsen av att barn tidigt kan utveckla sina språkfärdigheter i flera språk välkomnar vi förslaget att svenska som andraspråk och modersmål kan ingå i en grundlärarexamen. För grundlärare med inriktningarna mot arbete i förskoleklass och grundskolans årskurs 1–3 (F-3) respektive mot arbete i grundskolans årskurs 4–6 (4-6) ser vi möjligheten att ämneskunskaperna i ämnet svenska som andraspråk om 15 högskolepoäng tillsammans med kunskaper i svenska sammantaget kan vara av tillräcklig omfattning för behörighet i ämnet i förskoleklassen och grundskolans årskurs 1–3. Malmö universitet vill dock uppmärksamma problematiken med att högskolestudier om 30 högskolepoäng i svenska som andraspråk ger behörighet att undervisa i utbildning i svenska för invandrare (sfi). Här behövs en grundligare översyn av innehållet i svenska som andraspråk avsedd för sfi i förhållande till målgruppens komplexitet och behov.

Vad gäller förkunskapskrav till utbildningen i modersmål anser Malmö universitet att ”väldokumenterat goda kunskaper” kan vara svårt att bedöma likvärdigt och ser därför positivt på att UHR utformar gemensamma krav. Malmö universitet vill samtidigt betona betydelsen av att kraven formuleras med stor tydlighet. Malmö universitet instämmer helt i att vikt ska ligga vid goda kunskaper i språket framför att språket är ett modersmål. Men för att i enlighet med kursplan kunna ge eleverna förutsättningar att utveckla sina kulturella identiteter, bli flerspråkiga och ges möjlighet att utveckla sina kunskaper om kulturer och samhällen där modersmålet talas, bör även dessa aspekter beaktas.

Malmö universitet ser svårigheter med att erbjuda 30 högskolepoäng i modersmål inom inriktningen mot F–3 utifrån de ramar som ges i förslaget om förordningsändring. Utöver den utbildningsvetenskapliga kärnan, VFU och de självständiga arbetena återstår 120 högskolepoäng att disponera för ämnes- och ämnesdidaktiska studier i undervisningsämnena. För svenska och matematik krävs minst 30 högskolepoäng i vardera ämnet och för engelska krävs minst 15 högskolepoäng. För NO och teknik samt SO finns visserligen inga bestämmelser om poängomfattningen i examensordningen, men för att vara behörig krävs minst 15 högskolepoäng enligt behörighetsförordningen. Det innebär att endast 15 högskolepoäng återstår för ytterligare ett undervisningsämne, vilket i sin tur betyder att en grundlärarexamen inom inriktningen mot F–3 inte kan innehålla ämnet modersmål i den omfattning

om 30 högskolepoäng som behörighetsförordningen kräver. Därmed blir det också svårt för lärosätena att leva upp till de krav som den föreslagna skrivningen i behörighetsförordningen ställer för undervisning i ämnet modersmål. Malmö universitet föreslår mot denna bakgrund att ämnet modersmål i inriktningen mot F-3 kan utgöra ett ämne inom examen med omfattningen 30 högskolepoäng i stället för engelska.

Malmö universitet föreslår vidare att ämnet modersmål bör kunna kombineras med NO och teknik, SO eller praktiskt-estetiskt ämne i en grundläraresexamen med inriktning mot årskurs 4–6. Även i denna inriktning borde det vara möjligt att ersätta engelska med modersmål och därmed erbjuda möjlighet att välja SO, NO/teknik eller praktiskt-estetiskt ämne, eftersom modersmålläraryuppsatzen vanligtvis omfattar studiehandledning i dessa ämnen. Vi menar att även grundlärare med inriktning mot arbete i fritidshem bör ha möjlighet att välja modersmål istället för ett praktiskt-estetiskt ämne.

Vidare ser Malmö universitet förslaget som en början till en mer långtgående förändring för utbildning av modersmållärare inom en grundläraresutbildning. Vi anser att det finns en problematik i promemorians förslag att studera mot modersmållärare måste studera 30 högskolepoäng i svenska och 15 respektive 30 högskolepoäng i engelska. Malmö universitet menar att man bör ha en mer flexibel hållning till innehåll i en grundläraresutbildning med inriktning mot F-3 och 4-6 som svarar bättre mot skolans behov och studentens möjlighet att genomföra utbildningen med gott resultat. I ett tidigare förslag från Malmö universitet på en modersmålläraryuppsättning om 240 högskolepoäng som bygger på en grundläraresutbildning F-3:s struktur beaktas modersmålläraryuppsatzens uppdrag att också ge studiehandledning på modersmålet genom att bibehålla ämnesstudier i NO och teknik, SO och matematik. På så vis uppmärksammas också det språk- och kunskapsutvecklande perspektivet som alla lärare har. Modersmål och modersmålsdidaktik skulle i stället kunna ersätta ämnena svenska och engelska, ämnena som kan vara svåra att undervisa i för de som t.ex. kommer med utbildning från annat lands lärarutbildning eller med en skolgång utanför Sverige.

Malmö universitet instämmer i förslaget om förändrat krav för behörighet att undervisa i ämnet modersmål som innebär att en lärare som har ett annat språk än svenska som sitt modersmål och som har ämnesstudier om minst 30 högskolepoäng eller motsvarande i språkdidaktik med inriktning mot undervisning i ämnet modersmål ska vara behörig att undervisa i ämnet modersmål.

Eftersom språkdidaktik är ett omfattande och i viss mån odefinierat fält behöver ämnesstudier i språkdidaktik få en tydligare skrivning med inriktning mot kunskaper såväl i som om modersmålet samt kunskaper om flerkulturell identitet, kultur och samhälle. Studier i språket, kontrastiv språkkompetens och språklig medvetenhet i grammatik, fonetik och ordförråd utgör generella kunskaper som i viss mån kan vara oberoende av det enskilda språket och som därför skulle kunna erbjudas

inom en ämneslärarexamen vid lärosäten med kompetens inom modersmålsdidaktik. Möjligheten att därmed kunna utbilda fler modersmåls lärare till behörighet skulle öka och inte vara beroende av vilket enskilt språk som utgör modersmålet. Det skulle därmed finnas en utbildningsväg för lärare i ämnet modersmål i flertalet av de modersmål som undervisas i den svenska skolan, och därmed skulle ämnet också kunna utgöra ett av undervisningsämnena i en ämneslärarexamen och omfattas av fördjupade studier om upp till 90 högskolepoäng.

Dokument

Uppdrag om försöksverksamhet med praktikinära forskning. Regeringsbeslut (U2015/03573/UH, U2017/01129/UH).

SOU 2018:17. Med undervisningskicklighet i centrum – ett ramverk för lärares och rektorers professionella utveckling.